

Pospíšil, Ivo

Literárne rozhľady : zborník mladej literárnej vedy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1988, vol. 37, iss. D35, pp. 149-152

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108368>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

s dvojím důsledkem: jednak se částečně autosémantizuje modálně expresivní rovina, jednak pozbývá původní samostatnost rovina lexikálně syntaktická. Celý verš se tak sémioticky otevírá; hlavním předpokladem k tomu je, že denotativní určitost se zastírá na úkor uvolnění nedourčenějších konotací. Tímto způsobem verš získává možnost k samostatnému sémiotickému vystupování — jako projekce ideální. Stává se tak jednotkou, jež má svou nejobecnější základní sémantiku již předem stanovenou a do značné míry nezávislou na jednotlivých lexikálních významech, které v ní vystupují.

Klíčovým termínem Mikovy studie je *intermediální valence*, kterou autor rozumí schopnost umění vázat se s jiným uměním (médiem). Podle Míky intermediální valence stoupá vzhledem k všeobecnosti sémantiky umění (nejvyšší je proto u hudby). A tak vydělením částečné nezávislosti na lexikální a větné sémantice se zvyšuje intermediální valence i u verše.

Míko tím, že zavádí obecné sémiotické určení verše, zbavuje jeho pojetí langúové abstrakce a v rámci lyriky ho konfrontuje (funkčně i informačně) s obrazem, přičemž verš stává vůči obrazu do stejného postavení jako intonaci veršovou k větné: „[verš] je ‚idealizujícím komentářem‘ k lyrickému obrazu, platí len vzhľadom na obraz, nie osebe.“ (S. 27.) I v tomto bodě autor překračuje strukturalistické pojetí, jež kladlo verš nad obraz.

Mikova publikace uvádí ve vztah několikery přístup k verši: empirický (recepční a recitační), funkčně strukturální a sémiotický. Mnohé autor formuluje pomocí plodného zavádění dichotomií, jejichž přítomnost tak zaručuje neustálou konfrontaci empirického s teoretickým. Lze proto mluvit o další aplikaci Mikovy kategorie „zkušenostního komplexu“, tentokrát jako součásti recepce verše.

Mikova studie navazuje na bohatou moderní českou a slovenskou versologickou tradici, představovanou jmény R. Jakobsona, J. Mukafovského, J. Hrabáka, K. Horálka, J. Levého, M. Červenky, M. Bakoše, V. Turčányho, F. Štrause, D. Slobodníka, J. Sabola a metodologicky ji rozšiřuje o nové, sémiotické rozměry.

Jiří Trávníček

Literárne rozhľady. Zborník mladej literárnej vedy. Smena, Bratislava 1986, zostavili Valér Mikula a Peter Zajac, 221 stran.

Reprezentativní generační literárněvědné sborníky jsou v naší době vzácností; proto tím více potěší publikace, která vychází z generační základny, ale současně ji přesahuje a přispívá k novému pohledu na literární vývoj a jeho jednotlivé články. Sestavovatelé si kladli za cíl provést čtenáře nejdůležitějšími periodami slovenské literatury od středověké studentské poezie až po současnou prózu a moderní drama. Dalším sjednocujícím momentem je v podstatě jednotný metodologický přístup, který editoři — V. Mikula a P. Zajac — vyjádřili těmito slovy: „Okrem tohto ‚generačno-iničiačného‘ momentu zborník zjednocuje, nazdávame sa, niekoľko ďalších, integrálnejších princípov. Predovšetkým tu ide o čitateľský zážitok ako východisko vzťahu k literárnemu dielu, živé osobné zaujatie sa akcentuje ako podmienka adekvátneho príjmu [...]“ (s. 7). Varování maďarského badatele I. Sötéra, týkající se osudového rozštěpení literární vědy na akademickou a impresionistickou část a tudíž zneprístupnění některých výsledků vědeckého zkoumání širšímu okruhu vniimatelů, tu nachází odezvu. Návrat literární vědy k interpretaci, osobnímu zaujetí, v němž se rýsuje i osobitost badatele, a hlavně zaměření na čtenáře jako počátek i závěr komunikačního aktu je patrný a dokládá posilování pragmatických tendencí spjatých s kategorií čtenáře. Jde tedy o variantu přístupu, který se v SSSR nazývá funkčně historický a v nemarkistických metodologiích vychází z hermeneutiky a dekonstruktivismu. Editorům i autorům je však vzdálené teoretizování bez spojení s praxí: „Zhodná orientácia na rovnakú čitateľskú vrstvu je napokon ďalším zjednocujúcim prvkom zborníka. Keďže prevážna väčšina autorov učila alebo učí na školách, išlo nám aj o pedagogickú a ideovo nezanedbateľnú možnosť pomôcť študujú-

cemu čitateľovi marxisticky sa orientovať v priestore slovenskej literatúry a vnútorne si ho osvojiť.“ (S. 7.)

Stať Marty Kerulovej *K otázkam recepcie študentskej vagantskej poézie na Slovensku* (s. 10—18) se soustřeďuje na texty, ktoré na Slovensku vznikaly vlivem košické (1659—1766) a trnavské univerzity (1635—1777), zejména na pijácké písně *Meum est propositum in taberna mori, In taberna quando sumus a Conflictus vini et aquae*. Autorka dokládá, že študentské formy myslenia a chování, i když vycházely z pevné konvence, jsou ve své podstatě nadčasové a mohou sloužit jako aktualizací moment i při současné recepci (s. 13). Vidí v této poezii první pokusy o „osvobození“ literární tvorby z dobového ideologického tlaku: „Vagantská orientácia nie je teda antistredoveká, ale v rámci stredovekej ideológie, v rámci možnosti, ktoré sa jej poskytli, deštruuje tie kvality, ktoré mali prvenstvo v stredovekom hodnotovom systéme.“ (S. 17.) Lze se však domnívat, že v určitých partiích stať je aktualizace této poezie až přílišná a bádatelka by měla postupovať ešte obezretnejši.

Prínosom studie *Z u z a n y K á k o š o v é Interpretácia emblematickej poézie* (s. 20 až 27) je prezentace této tvorby jako uzavřeného faktu, jeho demonstrování na emblému Jána Sambuca a nakonec jakési pootevření problému směrem k moderní poezii (Apollinaire, Tzara, Arp, Ernst). Zatímco na Západě je poetika emblému do značné míry módním jevem, u nás se v posledních desetiletích ocitla na periferii zájmu. I proto je základní klasifikace a pohled na konkrétní emblém pozitivem staťi.

Vznik subjektivní lyriky z duchovní písně sleduje Eva Tkáčiková v článku *Pieseň Jána Silvána* (s. 30—36). Závěrem studie je tvrzení, že Silvánova lyrická poezie dokazuje, že duchovní lyrika se v 16. století ve vztahu ke středověku nápadně subjektivizovala a získávala tak ráz osobní výpovědi. Ve středu pozornosti stojí člověk mezi vášní a rozumem, plný strachu, který hledá podstatnění svého bytí v chaotickém světě. Na hledání podnětných prvků skrytých pod náosem školských interpretací je zaměřena i stať Gizely Gáfrikové-Slavkovské „*Páter minorita slovenskej poézie 18. storočia*“ (s. 38—44). Gavlovičova Škola křesťanská, nehledě na retrogradnost mnohých představ, které už byly v ostatní Evropě překonány, ukazuje autora nejen jako kazatele, ale také jako znalce lidské psychy. Na zanedbávaný žánr literární polemiky upozorňuje Valér Mikula v článku *Estetické aspekty Bajzových polemík* (s. 46—53). Ukazuje v něm, jak je polemika poplatná dobovým kánonům, v tomto případě postupům lidového baroka.

K poezii štúrovce Sama Bohdana Hroboně obrací pozornost Hana Valcerová-Bacigálová ve staťi *Hrobonova báseň Dom očami súčasníka* (s. 56—64). Stejně jako v jiných článcích i zde vyniká moment čtení či pečlivého čtení jako východiska interpretace. Analyzovaná báseň, dokládající autorovo světonázorové hledání mezi duchem a předmětností světa, ukazuje na určitou nepřesnost jeho literárně-historického zařazení: proti pozdější tendenci k mesianistickému romantismu tu stojí kritický, střízlivý, racionální obraz společenské reality.

Patrně nejzajímavějším příspěvkem sborníku — ve vlastní analýze i v jejích přesazích — je studie Petera Zajace *Rozprávka o Durovi-Truľovi* (s. 66—84). Vychází z teorie pohádkového žánru (J. Polívka, V. Propp) a tvůrčím způsobem rozpracovává rozbor epických postupů na pohádce vydané v třetím svazku Dobšinského knihy *Prostonárodné slovenské povesti* (1974). Zajac rozšiřuje svůj pohled na tzv. komickou pohádku, k níž patří *Drevená krava* (ve 2. svazku) a především pohádka o Durovi-Truľovi, v níž sice existuje klasické pohádkové východisko, s níž však „není něco v pořádku“: matka má jedináčka, nechce ho pustit do světa, on sám není v důsledku rozmazlenosti na cestu do „nebezpečného“ světa připraven. Komično vzniká právě na základě nesouladu, který může ostatně být východiskem jak komické, tak tragické situace, je to však už Durova nepřipravenost, to, že matka vlastně nesplnila svůj úkol. Matka preferovala emocionální a senzitivní výchovu, otcovská empiricko-reflexivní výchova tu chybí. „Nebezpečná“ úloha matky pokračuje: v dětství vedla Dura emotivně, v nové situaci naopak prakticko-utilityrně: „Tam, kde měla vnést do svojho vztahu k Durovi — do jeho učení ako prípravu na vstup do života — istú mieru praktickosti a racionality, postupovala výlučne citovo; tam, kde mala vniesť do vysokoinštitucionalizovaných spoločenských úkonov mieru osobného záujmu, postupuje výlučne podľa inštitucionalizovaných pravidiel.“ (S. 81.) Duro se nemůže k této nespřavedlnosti vyjádřit a proto tak činí ným protestem, vlastní činností, naplňováním příkazů. Zajac v tomto folklórním modelu vidí po-

čátek plebejské, rozrušující linie slovenské literatury (a nejen jí), která žije dodnes: „V súčasnej literárnej situácii sa tento vývinový typ uplatňuje všade tam, kde sa vytvára priestor na spontánnosť, zmyslovo-konkrétne, telesné“ videnie sveta, intimne sféry ľudského života, ale aj na istú rudimentárnu navítku pohľadu, dôveryčivosť, bezprostrednosť, konkrétnu obraznosť, či pre komickosť, až ironiu, paródiu a satiru. Je to všade tam, kde má svoje oprávnenie aj radosť, veselosť, smiech, hravosť, ale aj znevažovanie všetkého skostnatelého, zmeraveného, oficiózneho, všade tam, kde sa okrem nevyhnutnosti, zákonitosti a poriadku uplatňuje aj ľudská spontánnosť, tvorivosť a sloboda.“ (S. 84.) Príspevek P. Zajace je tak jakousi „vzorovou“ ukázkou možnosti, ktoré skýtá interpretácie literárneho textu a jeho nenásilná aktualizácia sa zaměřením na súčasnou recepciu i jeho začlenením do literárneho procesu.

Ďalšie štúdie pokračujú ve výkladoch dôležitých etáp vývoja slovenskej literatury a prinášajú nové pohľady na známy i menej známy materiál. Anna Kruláková v článku *Podoba satíry v historických textoch Jonáša Záborského* (s. 86—93) zvolila za východisko srovnávanie nebeletristického diela Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Zigmundových s podstatou autorovy satíry a ukázala, jak se postupy beletristické vklínily do věcné literatury v podobě parodických a satirických pasáží: „Záborský pracuje s atomizovanými komickými epizódami, ktoré sa uplatnením montáže môžu stať súčasťou mozaiky [...] Ide predovšetkým o využitie prvkov z najširších časových a priestorových oblastí literatury a zároveň sa tak do jeho beletrie dostali historické, publicistické pasáže a naopak do diel vecnej literatury prvky komiky.“ (s. 92.) Stať tak nastoluje obecnější otázku vzájemného pôsobení umelckých a naučných textů. Žánru polemiky (resp. vnitřní, umelcké polemiky) se věnuje Marcela Mikulová ve stati *Timravine polemiky v novele Všetko za národ* (s. 96—105) a zároveň ukazuje, jak se do diela promítajú soukromé, intimní problémy (vztah k Vajanskému).

I ďalšie stati prinášajú zaujímavé pohľady, ať už jde o práce Viery Zemberovej *Jegé a história*, Františka Koliho *Hronského poviedka Šimčík a jeho mať* nebo Jany Juráňovej *Hra Petra Zvona Tanec nad platom a jej významy*, Braňa Hochela *Alfonz Bednár vertikálne*, Fedora Matejov *Báseň Jána Ondruša Pamäť*, Igora Hochela *Hochela Južná pošta Ladislava Balleka* a Ladislava Čúzyho *Mitanovo Hľadanie človeka*.

Za zásadnejší pokládám ešte dva príspevky. Pavol Sika se ve studii *Od proletárskej agitky k proletárskej pravde* (s. 128—137) zamýšľal nad vzťahom Ladislava Novomeského k poézii Jaroslava Seiferta. Ukazuje, jak do přímočarého sepětí Wolkra a Novomeského vstupuje Seifertova hravosť, jak Novomeský polemizuje s koncepcií českého poetismu, ale jak ho súčasne Seifertova poetika ponouká k hľadaniu adekvátnejších umelckých modelů reality. V závěru autor píše: „Najmä zbierky Nedela a Romboid sú výsledkom neprestajnej konfrontácie seifertovskej poetickéj a wolkrovskej proletárskej estetiky a len vďaka týmto a takýmto osciláciám mohol Novomeský povýšiť marxisticko-proletársky model poézie z dvadsiatych rokov na modernú socialistickú poéziu vysokej ideovo-umeleckej úrovne.“ (s. 136.)

Eva Jenčíková se ve stati *Podoby rozprávača v Šikulových Majstroch* (s. 188 až 195) dostáva k obecnějším polohám a na kategorii vypravěče ukazuje zápas o tvar: vypravěč je pro ni bránou k pochopení celistvosti románové struktury.

Podstatnou vlastnosť celého zborníku je to, že jednotlivé stati — byť analyzujú konkrétne texty — majú ešte jeden, obecnější rozměr, který je o to výraznější, oč důkladnější je rozbor. východzieho diela: Metodologicky jsou Literárne rozhľady výsledkom snah o oživení literatury a literárni vědy, o jejich užší sepětí s praxí v široké slova smyslu, snahou rozrušit přehradu odděľující „akademickou“ vědu od literárni kritiky a čtenářské obce. V tomto smyslu je třeba zborník uvítat. I když se príspevky líší v metodických nuancích a preciznosti analyz (někde převládá dynamický výklad, jinde spíše statický strukturní popis), v této obecné snaze se vzácně shodují. Literárne rozhľady mohou také vést k zamýšlení nad literárněhistorickou orientací relativně mladých badatelů: rozsáhlými vrstvami je tu zastoupena starší slovenská literatura. Tato neutillitárnost navazující na Leninovu myšlenku kulturní kontinuity, představa aktuálnosti nikoli ve vulgarizujícím, zúženém pojetí, ale v široké koncepci vývoje národní kultury se zdá být inspirativní, neboť nutnost pokračovat ve výzkumu tradičních literárněhistorických oblastí a zajistit metodologicky a osobnostně toto pokračování by měla být zcela přirozená. A nakonec může zborník svými statěmi a portréty autorů vést k úvahám o personálních proměnách literárni

vědy a o postavení literárního vědce na sklonku druhého tisíciletí, o hledání relativně pevného místa pro tuto oblast lidské činnosti v dynamické společenské struktuře dneška.

Ivo Pospíšil

Antonín Škarka: Půl tisíciletí českého písemnictví. Výbor uspořádal, k vydání připravil, ediční poznámku a doslov napsal, jmenný a věcný rejstřík zpracoval a obrazovou přílohu vybral Jan Lehár. Soupis díla A. Škarky sestavili Emanuel Maček a Pavel Spunár. Praha, Odeon 1986, 505 stran.

Tento rozsáhlý výbor vyšel k nedožitým 80. narozeninám Antonína Škarky (14. 2. 1906—12. 11. 1972) plným právem: Škarkovy studie, roztroušené po různých časopisech, sbornících a edicích, jsou skvělou ukázkou bystré analýzy literárního díla i jeho hodnotičiho zapojení do širokého kontextu naší kultury a nezřídka i relevantní soudobé evropské literatury. V době vyjití našeho Sborníku prací uplyne už 16 let od chvíle, kdy jsme na brněnském ústředním hřbitově stáli u jeho otevřeného hrobu. Profesor pražské filozofické fakulty se tehdy vracel do svého brněnského rodiště ke svému poslednímu odpočinku. Mluvil-li nad hrobem i náš zástupce, nebylo to jen proto, že Škarka v Brně vystudoval gymnázium a filozofickou fakultu a že byl nějaký čas spojen s brněnským kulturním životem, ale především proto, že po předčasně smrti Jana Vilkovského suploval zde od ledna 1947 do června 1951 starší českou literaturu a že s Brnem zůstal v těsných vztazích i po svém definitivním přechodu na Karlovu univerzitu.

Jan Lehár měl nelehký úkol vybrat ze Škarkova odkazu to nejživotnější a nejpodnětnější. Z tohoto hlediska by bylo možno přát si zařazení ještě té či oné studie nebo even. pomnutí studií poměrně dostupných (jež např. fungují jako průvodní stati knižních edic). Každý výběr je ovšem subjektivní, nicméně Lehár měl pro ten svůj kritérium zcela přijatelné: zařadit stati dokumentující uzlové body Škarkova vědeckého vývoje. Jde ponejvíce o stati mimořádně charakteristické pro jisté okruhy Škarkova bádání.

Klíčové postavení zaujímala v Škarkově výzkumu hymnologie, která je ve výboru zastoupena pracemi *Hymnorum thesaurus Bohemicus, jeho plán a realizace, Kapitoly z české hymnologie, Komenský jako hymnograf a jeho místo v dějinách české duchovní písně* a *Novost básnického umění Adama Michny z Otradovic*. Tyto studie jsou závažné už svým žánrem, dlouho přezíraným a stále nedoceneným. Až do národního obrození je hymnografie vedle postilografie nejrozsáhlejším odvětvím českého písemnictví, kancionály plní funkci dnešních souborů poezie, hlavně lyrické, a v nich se nezřídka prolínají oficiální náměty a motivy s pololidovými a lidovými. Škarkovy studie se vyznačují širokým časovým záběrem; jdou dále než práce Karla Konráda a Zdeňka Nejedlého, jejichž těžiště tkví ve zpěvu předhusitském a husitském. Nové jsou pro čtenáře *Kapitoly z české hymnologie*, uveřejněné ze Škarkovy rukopisné pozůstalosti a tvořící rozsáhlou (s. 190—302) ústřední pasáž výboru. Částečně byly známy Škarkovým poválečným univerzitním posluchačům. Podle Lehárova názoru (s. 443) začal z nich Škarka číst v letním semestru 1946 na filozofické fakultě v Praze, podle mé zkušenosti z nich v Brně četl v kombinaci s nejstarší českou duchovní lyrikou (tj. s úvodem k pozdější edici z r. 1949) od letního semestru 1947 a vybíral z nich i po oba semestry dalšího studijního roku, kdy ohlásil a převážně také konal přednášky o Komenském-básníkovi. Škarkovy kapitoly vznikaly jistě postupně bez obsahové a rozsahové vyváženosti, jak dokazuje větší pozornost těm kancionálům, jež mu byly snáze dostupné nebo jimž se věnoval i jako vedoucí státých prací k nim se vztahujících. Proto nynější podoba výkladů z pozůstalosti není z autorova hlediska definitivní, určitě chtěl své výklady propracovat stylisticky i kompozičně a doplnit podle svého zvyku důkladnými bibliografickými odkazy.

Z dalších oblastí Škarkova bádání se Lehár rozhodl pro předhusitskou duchovní poezii a legendistiku. Proto byly do výboru pojaty stati *Nejstarší česká duchovní*